

הלכות נזקי ממון

קלא

מותר לשופכם ברשות הרבים אפילו בימות החמה לפי שאין שוהין ומתעכבים כלל ברשות הרבים כמו הסרוחים ועכורים אלא יורדים מיד ממקום גבוה למקום נמוך ^{קע"ט}:

בד מותר להוציא את הובל והגללים לרשות הרבים בשעת הוצאת זבלים של כל אדם ^{קע"ט} אבל שלא בשעת הוצאת זבלים אסור אלא על דעת לפנותו לאלתר ^{ק"ט}:

בה החופר ברשות הרבים אפילו ברשות ^{ק"ט} או אצל רשות הרבים לא יצבור העפר ברשות הרבים ^{ק"ט} (בגובה ג' מפחים ^{ק"ט}) אלא על דעת לפנותו לאלתר ^{ק"ט}:

הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם

דיני נזקי גוף ונפש ודיניהם וכו' ו"ז סעיפים:

א אסור לאדם להכות את חברו^א ואם הכהו עובר בלא תעשה שנאמר^ב והיה אם בן הכות הרשע וגו' ארבעים וכנו לא יוסיף פן יוסיף וגו' אם הקפידה תורה בהכאת רשע שלא להכותו יותר על רשעו קל וחומר בהכאת צדיק.

וכל המרים יד על חברו להכותו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע^ד שנאמר^ה ויאמר לרשע למה תכה רעך למה הכית לא נאמר אלא למה תכה.

וכל מי שהכה חברו הרי הוא מוחרם ועומד כחרם הקדמונים ואין לצרפו למנן עשרה לכל רבר שבקרושה עד שיתירו לו בית דין החרם כשמקבל עליו לשמוע לדינם:

קונטרס אחרון

סתימתא, וגם ר' יהודה תלמידיה הוא ^{ע"ב} ולא פליג עליה. וכן כתב נמוקי יוסף בהדיא ^{ע"ב}. ובפרט למסקנא ^{ע"ב} דמתניתין דלא כר' יהודה ^{ע"ב}, יש לומר דמתניתין מיירי בשעת הוצאת זבלים, אבל שלא בשעת הוצאת זבלים אסור לגמרי כרבי עקיבא, דהלכתא כוותיה אפילו כנגד רבי^ו. עיין כתובות דף פ"ד [ד] ^{ע"ב}:

כרבי עקיבא שביעות ספ"ג, שאף על דעת לפנותו לאלתר אמר.

- א מור ושוע' ס' תב ס"א. וראה גם לקמן ריש ס"ד.
- ב דברים ב', ביג. כתובות ל', רע"א ורש"י שם רמב"ם הל' הובל פ"ה ת"א (לא יוסף). מור ושוע' שם (פן יוסיף). וראה פרישה וסמ"ע שם ס"א.
- ג רמב"ם שם. מור ושוע' שם. וראה גם סנהדרין פה, א.
- ד ריש לקיש סנהדרין דף נח, ע"ב. רמב"ם שם ה"ב. מור ושוע' שם.
- ה שמות ב, יג.
- ו ריש לקיש שם. לביש שם ס"א.
- ז מהר"ם חידושי בנמוקי (שבמקום ש"ת מהר"י ווייל) דין דין חרם. ור"א שם. סמ"ע שם ס"ד. וראה לעיל א"ח ס' נה ס"ד. ס' קצט ס"א.

קצת מרדכי שם. רמ"א ס' תרד ס"ב.
קצת רבי יהודה כרייתא בי"ח קי"ח, ב. מור ושוע' ס' תרד ס"ב.

קפ ר"י בתוס' שם ד"ה מהורחא. מרדכי ב"מ רמז תמו. טו' ורמ"א שם ס"ב. וראה ק"א ס"ק ד בתרין הב' (שאפשר הלכה כרבי עקיבא שביעות ספ"ג, שאף על דעת לפנותו לאלתר אמר).

קפא ראה לעיל ס"ב.

קפב רבי עקיבא כמחנה סוף פרק ג' דשביעית.
קפג עיין מרדכי סוף ב"ב מציעא (רמז רמז דמותר להפוך בור פחות מנ' מפחים. הובא לעיל מוק ס"א), שראייתו מובא בחרם כמשה נוח, א (עושה מקום לבלו עמול שלשה או בבור שלשה) ושם עומק וגובה שוין.
קפד כדלעיל סכ"ד. וראה ק"א ס"ק ד (שאפשר הלכה

צייונים לקונטרס אחרון

- עו כ"ה בדפו"י (אפילו כנגד רבי יהושע רבו של ר"ע (ראה פסחים לט, ב), וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל ו).
- עז ע"ב (הלכה כרבי עקיבא מחבריו ולא מרבו ומר סבו הלכה אפילו מרבו).

- עב ראה יבמות ס, ב.
- עג ב"מ שם (עב, ב) ד"ה מתני', דשלא בשעת הוצאת זבלים אינו רשאי להוציא כלל.
- עד בגמרא שם קי"ח, ב.
- עה א"כ בוראי יש לפסוק כרבי עקיבא, דשלא בשעת הוצאת זבלים אסור אפילו ע"ד לפנותם.

ב והמכה את חברו הכאה קלה שאין בה שוה פרוטה הואיל ואין בה חיוב ממון חיוב מלקות מן התורה¹¹.

ואפילו (א) אם חברו התחיל עמו במריבה וחרפו בדברים¹² ואפילו הכתו' והוא שפסק להכותו¹³ אבל אם לא פסק רשאי להכות אותו כדי להציל עצמו אם אי אפשר לו להציל עצמו בענין אחר ואם אפשר לו להציל עצמו בהכאה מועמט לא יכהו הרבה¹⁴.

וכן הוראה אחר מישאל מכה חברו ואינו יכול להצילו מידו אם לא שיכה המכה מצוה להכותו כדי להפרישו מאיסור¹⁵ אבל אם אפשר להצילו מידו בלא הכאה אסור אפילו לדחפו אם אפשר לשוממו בנחת¹⁶.

וכן הוראה בחבירו שעושה איזה דבר עבירה אחרת והוא תחת ידו ורשותו להכותו¹⁷ רשאי להכותו כדי להפרישו מאיסור ואין צריך להביאו לבית דין¹⁸ אבל אם כבר עשה האיסור אינו רשאי להכותו אלא יביאנו לבית דין ויענישוהו:

ג הנכנס לבית חברו שלא ברשות יש לחבירו רשות להוציאו מביתו¹⁹ ואם מסרב לצאת יש מתורני²⁰ אפילו להכותו כדי להוציאו אם אינו יכול להוציאו בענין אחר²¹.

קונטרס אחרון

(א) עיין תוס' ורש"י¹ בבא מציעא דף ע"א שחזר בו ממ"ש בקידושין². ומה שכתב מהר"מ מריבורק³ דמותר להכותו⁴, רוצה לומר לבית דין, כדמסקי' אין בהם דין⁵, משמע דבבית דין מיירי⁶. והרי המכה עובר בלאו חמור, ואפילו הכי אוסר מהר"ם במרדכי סוף בבא קמא⁷, וכן הרא"ש⁸ וטור ושולחן ערוך⁹ לא סבירא להו להתיר¹⁰. אלא כשאי אפשר להציל בענין אחר, וזה יכול לילך מאצלו ולא ישמע חרופיו¹¹. מה שאין כן באשה רעה השרויה בביתו והכאתה זו היא הצלתו¹²:

להכותו). יש"ש ב"ק פ"ג סי' ט (מותר בכל אדם כדי להציל המוכה). מ"ו שם (עושה מצוה להציל את המוכה). וראה פתח דושן הל' נזיקין פ"ב סי' כד.
יד חודכי ב"ק רמב"ל. ש"ד סי' 99 פ"ב. וראה גם לעיל הל' נזיקין ממון פ"ה.
טו ראה לקמן ס"ד (במוסרי). לעיל הל' ח"ת פ"א סוף הל' אביר יעקב ביאורים ד"ח והוא.
טז תרווחת הדשן י"ח, רית, תמרהא בבא קמא כח, א. ור"א סי' תבא סוף פ"ג.
יז ב"ק חת, מע"א. מור וש"ע סי' תבא פ"ג.
יח טור שם, תמרהא ב"ק כח, א. ש"ע שם.
יט כדלעיל פ"ב.

ח רבי יהוהן תשובות שם לב. ב. רמב"ם שם הל' ג, ובהל' סנהדרין פ"ט הל' ה"ד אות קלא. מור וש"ע שם פ"ב.
ט ותבאר בקמ"א פ"ק א. וכן אסור לנגול מנעו, כדלעיל הל' גיילה ס"א. וכן אסור למסור, כדלעיל הל' נזקי ממון ס"ו.
י תשובת מהר"מ מריבורק, במרדכי ב"ק רמז קנז, ודעהו מייסודית בתשובות מייסודיות לס' נזיקין סי' טו.
יא תשובת מהר"ם מריבורק שם (ואין דעתו להכותו עתה). רא"ש ב"ק פ"ג סי' יג (לאחר וכן). טור וש"ע סי' תבא פ"ג (אפילו מיד). מ"ו שם (וישכח לו). וראה פמ"ע שם פ"ב כד.
יב רא"ש שם מור וש"ע שם.
יג רא"ש שם (מותר להכותו). מור וש"ע שם (יכול

ציונים לקונטרס אחרון

ז הקורא לחבירו טמא או שאר חיובים, אלא מטל עליו לפנים חברו.
 ח וראה לקמן בפנים הט"ז.
 ט רמז קצו, כמובא כאן בפנים (כל שכן שאסור להכות מי שקראו רשע).
 י ב"ק פ"ג סי' יג.
 יא סי' תבא סי"ג, הובאו כאן בפנים.
 יב להכות המכה.
 יג ולכן אסור להכותו.
 יד ראה שו"ת הרשב"א המיוחסות סי' קב. רמ"א אהע"ז סי' קנ"ג סי"ג. אמרי יעקב ביאורים ד"ה אם.

א ד"ה אדם (ש"ש) בגמרא שם: אדם קורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו, שאין הפירוש כדברי רב צדוק גאון שרשאי לשרוף שליש תבאנתו).
 ב ד"ה יורד (שאין לפרש רשאי לירד לתוך ארמנתו).
 ג ממש' רש"י בקידושין כח, א ד"ה רשע, למעט פירסתו ליריד לארמנתו. וראה גם יומא עה, א ד"ה יורד.
 ד בנימוקי (שבסוף שו"ת מהרי"ו ווי"ל ד"ה ודין מי שקרא (בשם ר"ח)).
 ה לחבירו שקראו רשע.
 ו ד"ה דין ראיבן קרא.

הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם קלג

וכן מי שיש לו משרת והושש שיגנוב ממנו רשאי להוציאו מביתו אפילו קודם שיכלה זמן השכירות ואם מסרב לצאת רשאי להכותו עד שיצא.^כ

וכן אם חבירו בא לגולל ממנו איזה חפץ או שכבר גזל רשאי להצילו מידו אפילו על ידי הכאה אם אי אפשר בענין אחר ואינו צריך להביאו לבית דין כמו שנתבאר בהלכות גולה^{כא}:

ד אסור להכות את חבירו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו^{כב} כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו^{כג} ולא לביישו^{כד} ולא לצערו בשום צער (ב) אפילו במניעת איזה מאכל או משהה^{כה} אלא אם כן עושה בדרך תשובה^{כו} שצער זה מובה הוא לו להציל נפשו משהת' ולכן מותר להתענות לתשובה אפילו מי שאינו יכול להתענות^{כז} ומי שבוכל להתענות מותר^{כח} אפילו שלא בדרך תשובה אלא כדי למרץ נפשו לה'^{כט} שאין מוב למעלה מטובה זו.

(וכן מותר להכות בנו הקטנים? אפילו שלא בשביל חינוך תורה ומצות אלא כדי להדריכם בדרך ארץ^כ הואיל ומתכוין לטובתם ומטלת עליו שהם ברשותו. והוא הרין ליתום שבבשרותו^{כב}.)

קונטרס אחרון

(כ) גמרא צ"א^{טו}, ותוס' שם ד"ה אלא תנאי וכו', וים של שלמה שם^{טז} (אבל מה שכתב שם דאפילו לצורך ממון אסור לביישו, צע"ג מדאמר רב לרב כהנא^י פשוט נבלה כו', וגם מה שאוסר לצער גופו^י, צע"ג מיעקב אבינו^י שאכלו חורב וקרח^י):

כו דחדיכי ב"ק רמז לת. רמ"א שם.
כא מעוף כו.
כב שית' הריב"ש סי' תפד. וראה גם תוס' ב"ק צא, ב ד"ה התובל.
כג חשונה ב"ק צ, ב (החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי). רמב"ם הל' חובל פ"ה ה"א (להביל). שו"ע סי' תב ס"א (להביל). רמ"א יורה סי' רלו סי"ב (להכות עצמו). ש"ך סי' ס"ק ג (שהוא מן התורה). וראה גם רמב"ם הל' רעה פ"א ה"ד. רבב"ז הל' מנהדרין סוף פ"ה (אין נפשו של אדם קנינו אלא קנין של הקב"ה). לקבנ' הל' שערית ג"ג סי"ג (שצריך להודיר בגופו שלא לאבדו ולא לקלקלו ולא לחזיקו). לק"ש הל"ד ע' 106 והערה 12. לאור ההלכה ע' שיה יאק"ל. פתרו חשון הל' נזיקין פ"ב ס"ק ו זמ"ק ת.
כד ש"ש ב"ק פ"ה סי' נט (שכ"ה נוספת הגמרא שם צא, ב לדעת רתום' שם ד"ה אלא תנאי). וראה ק"מ ס"ק ב. חקני הלכות ד כ, ב.
כה רבי אלעזר הקפרי ברייתא שם צא, ב (המצער עצמו מכל דבר). רמב"ם הל' דעות פ"ג ה"א (המונע עצמו מכל דבר). שית' הריב"ש סי' קג. וראה גם לעיל א"ח סי' קה סי"א (אינו רשאי למרץ עצמו).

כו דאשית חכמה שער האהבה פ"א (אות עז). והבא במ"א א"ח סי' תקע"א) מ"ק א. מ"ז שם. וראה גם לעיל סי' קה שם לענין סינוף (אם יש בה צורך לעבודת ה').
כז מ"א שם. מ"ז שם.
כח הענית יא, רע"ב. מור ושו"ע שם סי"א. מ"א שם. תניא אה"ת פ"ג (צב, ב). וראה לק"ש חב"א ע' 130 וע' 132 והערה 42. לק"ש ח"ב ע' 531. הע"ב קנב ע' ה.
כט רש"י שם ע"א ר"ה קדוש (מתברוקין עונותיו). שם ע"ב ד"ה נקרא חסיד (משלים נפשו לקונו). וראה גם הגי' שם ר"פ ב.
ל ולענין בני הגדולים, ראה שו"ע יו"ד סי' רט סי"ב, וברמ"א שם (אחרי כ"ב שנה). לעיל הל' ת"ת פ"א סוף ה"ז.
לא מכות דף ע"ג, ע"ב (עיין שם דאפילו גמיר אחזתו אחת (שאנית לימיר התורה) שורי (ורק בשלמד כבר אומנות אחרת ואינו צריך לאומנות זו, או אמר). רמב"ם הל' רעה פ"ה ה"ה (אומנות אחרת שאינו צריך לה).
לב עיין החב"ש סוף פרק ו' חמ"ז דעות. וכ"ה לעיל א"ח סי' קט מ"ט (אעפ"כ כו' תולגם בנחת וברדמים גדולים).

ציונים לקונטרס אחרון

יח ביש"ש שם (להביל בעצמו לצורך ממון).
יט בראשית לא, מ. מ. ב"מ צג, ב (בניסיונות יחירתא).
ראה לקמן הל' שאלה סי"ב.
כ כשכיל שכו. וראה אג"ק ח"ד ע' קעט"ק.

טו בבא קמא צא, ב.
טז פ"ה סי' נט. וראה נעם אליעזר סי' כ.
זו פסחים ק"ג, א. פשוט נבלה בשוק ושקיל אגרא, ולא תמא כהנא אנא וגברא רבא אנא וסניא בי מילתא.

קלד הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם

ואם אין בנוי שומעים בקולו מותר להכותם אפילו למוטב עצמו ולא למוכתם כי יכול הוא לבכום שישמעו בקולו⁷² כמצווה עליהם⁷³ אבל אם שומעים בקולו אסור להכותם שלא למוכתם כמו שאסור להכות את אחרים⁷⁴.

ומשרתו אפילו אינו שומע בקולו אסור להכותו⁷⁵ אלא אם כן הוא עבד כנעני⁷⁶. ואם התנה עמו מתחלה כששכרו שיהיה רשאי להכותו כשלא ישמע בקולו מועלת נתינת רשותו הואיל והיא למוכתו כדי שישכרהו. ומכל מקום אם חזר בו המשרת מתנאו אסור להכותו שהרי יכול לחזור בו אפילו באמצע הזמן כמו"ש בהלכות שכירות⁷⁷ ועוד שבצער הגוף אין תנאו מועיל לשלא יוכל לחזור בו כמו"ש באה"ע סי' ע"ו⁷⁸ לענין מחילת העונה שהיא יכולה לחזור בה משום שהוא צער הגוף ואינו ניתן למחילה עולמית אלא כל זמן שמוחלו ברצונו (לכד):

ה המביעת את חבריו⁷⁹ כגון שצעק לו מאחוריו או שנראה לו באפילה וכיוצא בזה⁸⁰ אף על פי שפמור מריני אדם חייב כדיני שמים:

ז החובל בחברו אפילו שלא בכוונה⁸¹ אף על פי שנתן לו הממון שנתחייב לתן לו בעד חבלתו⁸² אין מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו⁸³ על צערו⁸⁴. ולא יהיה הנחבל אכזרי מלמחול⁸⁵ כמו"ש בהלכות יום הכיפורים⁸⁶.

וכן הגזל את חברו אף על פי שהשיב את הגזלה אין מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו⁸⁷ על צערו שציערו בשגולו⁸⁸.

אבל המיוק ממון חברו מיד ששילם לו נתכפר לו ואינו צריך לבקש מחול לו:

ז הרואה⁸⁹ את חברו טובע בים או לסמים באים עליו⁹⁰ ויכול להצילו⁹¹ הוא בעצמו או

לג ראה מ"ו י"ד מ' ר"ג מ"ק א (גבי בית דין).

לד שנות ימי י"ב (כבר את אבך ואת אבך). ונתבאר דיני שביר ושליש י"ד סי' ר"ג.

לה ברייתא בבא קמא דף פ"ג ע"ב. וראה גם לעיל הל' ת"ת פ"א ה"ג.

לו ראה לעיל א"ח מהר"ב לסי' רב"ש ד"ה ומה, ואילך (מתו מותר לבטל לעמור ע"י הבאה).

לז המכ"ס פ"ב מהל' וצוה הלכה י"ב. דלא כב"י סי' תכ מ"ח, ובש"ע שם פ"ב, ובנ"כ שם (שאסורים להכות עבד כנעני אפילו שליו. וראה לעיל מהר"ב שם בסופו: דאשמועי' לכוולו גיל' הרמב"ם). וחשש למה לעבד עבדי דלא (גם לדעת הרמב"ם), שהרי אינו בדין יום או יומיים.

מא שאמר בעבד כנעני (שמות כא, כא) שאם מת אח"כ אינו נהרג עליו, ומה למור הרמב"ם שם להחריג הכאת עבד כנעני שליו.

לח לקנן הל' שאילה ושכירות סוף כא, וש"נ. וראה גם ל"ט א"ח סי' קכ"ג מ"א.

לט ראה ש"ע ורמ"א שם פ"ה וב"ש וחלקת מהוקק שם מ"ק ז ובמ"א א"ח שם. וראה גם לעיל א"ח סי' רפ ב"ב.

מ ברייתא ב"ק נ"ג, א. הרמב"ם הל' חובל פ"ב ה"ז. מור וש"ע סי' תכ מ"ב.

מא רמב"ם שם. מור וש"ע שם.

מב ראה לק"ש רכ"ח ע' 141 והערה * 27.

מג ראה מור וש"ע סי' תכא.

מד חשונה שם סב, א. מור וש"ע סי' תכ"ב מ"א.

מה ברייתא שם.

מו משנה שם. מור וש"ע שם. וראה קובץ דברי תורה ז' ע' קה.

מז סי' תרי מ"ד (אלא א"כ הוא מתכוין למוטב המבקש תרולה כדי שיכעב לבנו הערל, או שחושש שלא יבוא לו לעצמו איור רעה ע"י שימחול לו). וראה גם תנאי אנה"ת פ"א (ק, א). לק"ש רכ"ח ע' 146 הערה 61.

מח רמב"ם פ"ב מהל' תשובה ה"ב.

מט לח"מ הל' חובל פ"ה ה"ב.

נ רמב"ם דמב"ס הל' חובל פ"ה ה"ב. לח"מ שם. וראה לק"ש שם ע' 147 הערה 66.

נא ואם ידע ואינו רואה, ראה לעיל הל' עובדי דרכים סי' ז (לענין פיקוח ומענה).

נב ברייתא סנהדרין ע"ג, א. רמב"ם הל' ריגוע פ"א ה"ד. מור וש"ע סי' תכ"ב מ"א.

נג רמב"ם שם. ש"ע שם. וראה לעיל א"ח סי' שכ"ג מ"ח (אפילו ספק אם יציל). לק"ש ח"ב ע' 120 הערה 8 ובשה"ל.

הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם

לשכור אחרים להציל^{טז} חייב למרות ולשכור ולהציל^{טז} וחוזר ונפרע ממנו אם יש לו^{טז} ואם לאו לא ימנע ואם נמנע עובר על לא תעמוד על דם רעך^{טז}.

ואפילו ליכנס בכסף סכנה יש אומרים^{טז} שצריך כדי להציל את חברו ממתה ודאית^{טז} (ויש חולקין בזה^{טז} וספק נפשות להקל^{טז}):

ה' וכן אם שמע נכרים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אזנו והודיעו או שידע בנכרי או באנס שהוא בא על חברו ויכול לפייסו^{טז} בממון^{טז} בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו וכיוצא בדברים אלו עובר על לא תעמוד על דם רעך.

ואפילו ישראל בעל עבירות כגון מומר לאכול נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו^{טז}.

ומכל מקום אין חיוב להוציא ממון על הצלתו שכיון שהוא מומר לדבר אחד מן התורה אינו בכלל דם רעך וכן אין חייבים להחיותו ולפרנסו שאינו בכלל וחי אחך עמך^{טז} אלא מורה לבדו בלא הוצאת ממון חייבים למרוח בשביל הצלת גופו ואפילו בשביל הצלת ממנו משום שנאמר^{טז} לכל אברת אחך ודרשו חכמים^{טז} לרבות אברת המומר לתיאבון ושם נאמר^{טז} והשבותו לו ולא נאמר והשבותו לו^{טז} ודרשו חכמים^{טז} והשבותו אותו בעצמו שאם גופו אובד מצוה להשיבו ולהצילו וכמו שמצות אברת ממון היא במורה בלבד בלא הוצאת ממון אפילו לישראל כשר כמו שנתבאר בהלכות מציעא^{טז} כך מצות חשבת אברת הגוף והצלתו אינה אלא במורה בלבד לומר. אלא לישראל כשר חייבים להוציא ממון על הצלת גופו מלא תעמוד על דם רעך^{טז}.

ויש אומרים^{טז} (ג) שמומר לתיאבון הוא בכלל אחך^{טז} ורעך^{טז} כמו שדרשו חכמים לכל

קונטרס אחרון

(ג) רא"ש פרק ה' דבבא מציעא^{טז} טור יז"ד סי' קנ"ט^{טז} (עיין שם שתלה איסור ריבית

- נד** רמב"ם שם. שו"ע שם.
- נה** גמרא שם. מור שם (כן בגופו כן בגמנו). משא"כ כשהוא להציל ממון חברו (כדלעיל הל' מציעא ופקדון סל"ג), או צער בעלי חיים (כדלעיל הל' עובדי דריבים ס"ג).
- נו** דוקא בגופו ולא בגמנו.
- נז** רא"ש שם פ"ח סי' א. מור שם. לבוש שם סוף פ"א.
- נח** מ"ע שם פ"א.
- נז** ויקרא י"ז. מו. גמרא שם. רמב"ם שם. מור וש"ע שם. נח תהוה מייחנות שם (קשמא), בשם ירושלמי.
- נח** כסף משנה שם פ"א סי' קשמא.
- ס** שו"ע שם פ"א ב. דהשו"ע ודמ"א (שלא הביאו דעה זו). וכן נפסק בנפשות לעיל א"ח שם (אין לו לסבן עצמו כדי להציל את חברו כי הרי נאמר וחי בהם ולא שיבא לדי ספק מיתה ע"י שקיים טות שנאמר לא תעמוד על דם רעך). וראה לק"ש דב"ח ע"י 153 הערה 19 ובשה"ש. הקרי הלכות ד כו. א. נעם אלקיעו"ם סי' כא. קובץ דברי תורה זו ע"י קא.
- סא** שבת קמ"ב, א.
- סב** רמב"ם הל' רוצח פ"א ה"ד. מור וש"ע סי' תמו פ"א.
- סג** כדלעיל פ"א.

ציונים לקונטרס אחרון

כב רמ"ז שם ס"ק ג. הובאה רעה זו לעיל יז"ד הל' ריבית ס"פ.

כא סי' נב.

אברת אחד לרבות המומר לתיאבון שהוא בכלל אחד ולפיכך חייבים להוציא ממנו על פירמטת ועל הצלת גופו בישראל כשר. וירא שמים יחוש לדבריהם להחמיר על עצמו בשל תורה:

מ וכל זה כמומר שאינו עומד ברשעו תמיד¹⁰ כגון שאוכל נבלות לתיאבון כשאין לו כשר כשר¹¹ לפעמים וכן כיוצא בזה בשאר עבירות שעובר לפעמים כשצדו תוקפו אבל מי שעומד ברשעו תמיד כגון רועי בהמה דקה¹² כוונן שהיו רוב השדות של ישראל¹³ והיו מרעין אותן בשדות של אחרים תמיד¹⁴ וכן כל כיוצא בהם דינם כנכרים ואסור להצילם ממות ואסור לסבב להם המיתה¹⁵ אבל מותר למנוע מהם ההצלה¹⁶ כמ"ש בהלכות עבודה זרה¹⁷:

י וכל זה כמומר לתיאבון¹⁸ אבל מי שעבר עבירה להכעיס¹⁹ אפילו פעם אחת²⁰ כגון שהיו לפניו איסור והיתר²¹ שיון בטעמם²² והנחז ההיתר ואכל האיסור להכעיס²³ הרי

קונטרס אחרון

בלהחיותו²⁴, ונימוקי יוסף בפרק ה' דבבא מציעא²⁵ בשם הרמב"ן²⁶ (עין שם²⁷ שתלת האיסור במי שנקרא אחיך. ואפילו מסור מיקרי אחיך²⁸, כל שכן מומר לתיאבון²⁹, מדאסור לכולי עלמא להלוות לו³⁰, ולרא"ם³¹ סבירא ליה כמו שכתב המרדכי פרק איהו נשך³² בשם ר"י שההיתר הוא במכלל שכן מגופו³³, וכן כתב בפרק ג' מעבודה זרה³⁴, וכן דעת הט"ז ס"י דנ"א³⁵, ודו"ק):

פד אפילו לכל התורה כולה, וכן המחלל שבתו כפרהמאי (שלא להכעיס), בדלעיל ה"ל יבית סע"ה.
פה נגזר ע"ז שם (כו, ב.) רמב"ם ה"ל רצח ס"ד ה"י. ש"ע ס"י תבה ס"ה. וראה גם לעיל ה"ל ריבית סע"ז.
פו ס"ז ס"ק א ושי"ך ס"ק ג ביו"ד סי' דנא, ובס"י ב סק"ז.
 וראה גם לעיל שם ק"א ס"ק ח מר"ה להכעיס. ה"ל מציאה ופקדון ס"ל"ט.
פז רש"י ע"ז ד"ה לתיאבון.
פח ראה נגורא שם דבניע למיטעם טעמא דאימוריא (ולא להכעיס אלא מטאות למיטעם טעמא, רש"י), הרי מומר ולא מן.
פט ראה לעיל י"ד ס"י ב ק"א רס"ח ק (להכעיס ולמרוד בקונן, או שאינו מאמין במנחת וז). וא"כ ס"י לפ ס"א וביו"ד ק"א שם ד"ה אבל (לענין שבק היתרא ואכל אימורא שלא לתיאבון אלא שאינו חושש עליה כלל, אם נקרא מן).

ציונים לקונטרס אחרון

כח שהוא עריך ממסור לכמה דעות (ראה לעיל שם, ובק"א שם ס"ק ב.) א"כ ס"י לפ ס"א. יו"ד סי' ב ט"ט, ובודאי נקרא אחיך.
כט משא"כ להלות ברבית למסור, שנחבאו לעיל ה"ל נזיק ממתן סיח, ב' דעות אם הוא נקרא אחיך, ל' ס"י קנו (שהיא דעה הא' רלעיל בפנים), שגם מומר לתיאבון אינו נקרא אחיך, וא"כ מהו הטעם שאסור להלוותו ברבית, ויש לומר דסבירא ליה כו' לא רמז שלה. הובא טעם זה לעיל ה"ל ריבית סע"ז עז, ושי"ט.
לב משא"כ מומר לתיאבון אסור להלוותו ברבית כיון שאינו מן המורידין (אף שאינו נקרא אחיך).
 לג רמז תחיד.
 לד ס"ק א.

עו רחב"ם שם. ש"ע ס"י תבה ס"ה.
עז רש"י ע"ז כו, ר"ק ד"ה לתיאבון. סמ"ע שם ס"ק ב. וראה גם לעיל י"ד ס"י ב ס"ק ד.
עח ברויטא ע"ז כו, סת"א. רמב"ם שם. ש"ע שם.
עט שו"ע יו"ד סי' קנח ס"א (בארן ישראל), סמ"ע ס"י תבה ס"ה (אפילו בדו"ל). וראה גם לעיל ה"ל נזיק ממתן סוף פ"א, ונכנסן שם.
פ רמב"ם שם (שקרו בגול). ש"ע ס"י תבה שם (כנ"ל). סמ"ע שם.
פא רמב"ם שם (ואין נוספת). ש"ע שם יו"ד שם. ב"ח י"ד שם ד"ה ומ"ש ופ"מ (אסור לסבב). וענין לסבב המוטה, ראה הרמב"ם שם ה"י וש"ע שם ס"ב וב"ח שם. פ"ז ס"י קנח ס"א א. לקנן ס"י נבי מומר להכעיס וכיו"ב. אצ"ע יוקב ביאורים ד"ה אסור לסבב.
פב ע"ז שם.
פג הלכות אלו בשע"ר לא הגיעו לדעת.

כג שלכן מותר להלוות ברבית לכופרים בתורה וקראים (ומזה מוכן שמומר לתיאבון מצוה להחיותו מספקו וחי אחיך עמך, ולכן אסור להלוותו ברבית).
 כד (מב, דע"כ),
 כה כ"מ ע"א, ב' ר"ה ועוד בענין ריבית. הובא לעיל ה"ל נזיק ממתן ק"א ס"ק ב, וביו"ד ה"ל ריבית סע"ז.
 כו כל מי שמורידין אותו לא נקרא אחיך, והכי (ברבית) נמי כתיב אחיך (ומזה מוכן שמומר למיאתב שאין מורידין אותו נקרא אחיך, ולכן אסור להלוותו ברבית).
 כז ויחידה מזו, שהרמב"ן כתב שם שאפילו מסור כו' (שהיא דעה הא' רלעיל ה"ל נזיק ממתן סיח, והובאו דברי הרמב"ן שם בק"א סוף ס"ק ב).

הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם

הו מין והמונים מישראל^א והאפיקורסים מישראל והם (ו) שבופרים בתורה ובנבואה^ב וישראל שמוהו לעבודה זרה אפילו לתואבן^ב אם לא היה אנוס^ב או שיכול לברוח ואינו בורח^ב מצוה להרגן אם יש בידו כח להרגן בפרהסיא הורג ואם לאו יבא עליהם בעלילות עד שייסבם להם המיתה^ב ולא בטלו דיני נפשות בזמן הזה אלא בבית דין^ב אבל אלו מיתתם בכל אדם^ב וכל הקודם וכה^ב:

יא וכן המוסר אפילו ממון קל של ישראל ביד נכרים אם החזוק במסורות^ב ג' פעמים^ב מיתתו בכל אדם מפני שהוא כרודף כמו שנחבאר בהלכות נזקי ממון^ב.

וכן הבא במחלת^ב לגנוב^ב הוא כרודף^ב שהדבר ידוע לו^ב שבעל הבית יעמוד כנגדו להצילו ממנו ולא בא אלא על עסקי נפשות^ב שאם יעמוד כנגדו יקום עליו ויהרגו^ב לפיכך מותר לבעל הבית להקדים עצמו ולהרוג הגנב תחלה^ב אלא אם כן הרבר ידוע שלא בא אלא על עסקי ממון ולא על עסקי נפשות כגון שהוא אוהבו לבעל הבית ביותר כאב לבנו^ב:

יב ואחד הנמצא במחלת ואחד הנמצא בנגו^ב או חורבתו^ב וכל מקום שרגל הבעלים מצויים שם^ב ואחד הנמצא בלילה ואחד הנמצא ביום^ב מותר להרגו אבל הבא במחלת לתוך דיר וסהר וכיוצא בו ממקומות שאין הגל הבעלים מצויים שם אסור להרגו כי חזקתו שבא על עסקי ממון לבד^ב שלא עלה על רעתו כלל שימצאנו בעל הבית.

קונטרס אחרון

(ד) עיין ש"ך סי' קנ"ח סק"ז^ה. ועיין תשובת מהרי"ל סי' קצ"ד שהקיל בהם אפילו בשחיטה^ה, כל שכן להחמיר לענין ההיתום, ולא דמי לאפיקורס דהכא:

- א** כ"ה בפר"ק. וראה אנ"ק ה"ב ע' רב אות ה שאינו גורם התובת: והמונים מישראל.
- ב** רמב"ם הל' רוצח פ"ד הל' י. ש"ע ב' תבה ס"ח. סח"ע שם סק"ג. וראה גם לעיל הל' ריבית סע"ה. הל' מציאת ס"ל"ג. דלא כש"ך ב"ר"ד סי' קנ"ח ס"ק ג. כמבאר בק"א ס"ק ד, ובתור ארבות לעיל י"ד סי' ב ק"א ס"ק ח ד"ה וכן וראה ק"א שם ד"ה וכל זה (לענין המוסר בתורה שבע"פ).
- ב** ב"י י"ד סי' רסח ס"ב ד"ה ומ"ש רבנו ומצות. וראה גם לעיל י"ד סי' ב ק"א ס"ק ז. אגרוי עקב שער הציון אות ק"ד.
- ב** דרכי חשת ב"ר"ד סי' קנ"ח ס"ב. וראה גם לעיל שם.
- ב** שו"ת הר"ב ש"ח ד. דרכי נשוא שם ובס"י קב"ס ס"ק ג. וראה גם לעיל שם.
- ב** רמב"ם שם. ש"ע שם סי' ס"ב.
- ב** טור (ושו"ע) (רמ"א) סי' תבה ס"א.
- ב** רמב"ם הל' מגורים פ"ג הל' ב.
- ב** לשון הרמב"ם בהל' חובל פ"ח הל' ה"י (גבי מטר). וראה גם לעיל הל' נזקי ממון ס"ז.
- ב** רמב"ם הל' חובל פ"ח הל' ה"א. טור וש"ע סי' שפח ס"א.
- ב** כ"י שם כמפור. כשם מרד"ם מרוממבורג. ש"ך שם ס"ק נ.
- ב** ק"א (קדמם שיממור), וס"ח (לאחר שמסר ג"פ), ובק"א שם ס"ק ב (ד"ה ע"ן).

ציונים לקונטרס אחרון

- לו חובא לעיל י"ד סי' ק"א סק"ח ד"ה וכן.
- לה שגם המבזה ת"ח את המבזה את חבירו בפני ת"ח נקרא אפיקורס.

קלח הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם

ויש אומרים^{קטו} שלא התירה התורה להרוג בלא התראה אלא כבא במתרתת שכיון שמתר
ומסר נפשו להתור על דעת כן בא שאם יעמוד בעל הבית כנגדו והרגו אבל הנכנס כנגו
והציוו דרך פתח צריך להתרות בו תחלה^{קצו} ולומר לו ראה שאעמוד כנגדך ואחר כך
יקבל עליו התראה (וכן יש אומרים^{קצ"ו} שאינו נהרג אלא כשכא בלילה ולא ביום אפילו
במתרתת) (ויש לחוש לדבריהם):

יג' והגבט שנגב ויצא מן המתרתת הואיל ופנה עורף אינו נהרג^{קצ"ז} וכן אם יש לבעל הבית
מושעים שוישעוהו אם יקום הגנב להרגו אינו נהרג^{קצ"ח} וכן אם יש עדים שראו הגנב
שנכנס וגנבו והוא רואה אותם אינו נהרג שהרי יודע שיחייבוהו בתשלומין בבית דין ובוראי
לא יגנבו^{קצ"ט}.

(ובל מקום שאסור להרגו אסור להכותו אלא אם כן אי אפשר להציל ממנו בענין אחר^{קכ"א}
כי הכאה לגנב אינו דין תורה אלא שלבית דין וטובו העיר יש רשות להכותו לסיג וגר^{קכ"ב}
אבל לא ליחיד^{קכ"ג}):

יד' מי שעוסק בזיופים כגון חתיכת מטבעות^{קכ"ד} במקום שהמלכות מקפדות^{קכ"ה} וכיוצא
בוה ויש לחוש שיסכן רבים^{קכ"ו} דינו כרוצח^{קכ"ז} ומתדין בו שלא יעשה ואם אינו משגיח
יותר למסרו למלכות^{קכ"ח} ולומר שאין אחר מתעסק בוה אלא פלוני לברו^{קכ"ט} וכן יחיד
שמעלילים עליו בגללו יכול לומר להם אני איני עושה זה אלא פלוני לברו^{קל'}:

מז' בזמן הזה שאין לנו דיינים סמוכים^{קל"א} במלוא כל דיני קנסות^{קל"ב} מישאל כגון דיני
גנבות והבלות^{קל"ג} שהכה איש את רעהו וחיופים שחרפו וביישו בדברים^{קל"ד} ובהוצאת
שם רע^{קל"ה} ואין לנו רשות אלא לנדות החובל^{קל"ו} או המחורף^{קל"ז} עד שיפיים לבעל דינו^{קל"ח}.
ומכל מקום שבעת טובי העיר יש להם רשות לדון דיני קנסות^{קל"ט} כפי ראות עיניהם לגדור

קטו רש"י שם ד"ה זו היא התראתו (כפי' תניא אידך שם). קצו רש"י שם (בעדים). וראה אמרי יעקב ביאורים ד"ה צ"ד. קצ"ו דאביד' שם ה"ה. וראה כ"י שם ד"ה כתב הרמב"ם שכן גם דעת ר"ה בפירושו על התורה. קצ"ז רמב"ם שם ה"א. מור שם. קצ"ח נבילתא שם. ראב"ד שם. קצ"ט ונפ"ג על התורה שנות כב, ב. מ"מ הל' גנבה שם בדעת הרמב"ם. וראה אמרי יעקב ביאורים ד"ה ובהא. קכ"א כדלעיל ס"ג. קכ"ב כדלעיל ס"ג. קכ"ג כדלעיל ס"ג. קכ"ד מדר"מ מדיבורך בנימוקו (שכמ"פ שו"ת מהר"י וייל) ד"ה דין מותר. רמ"א ס"י שפ"ב וס"י תבה ס"א. קכ"ה רמ"א שם. סמ"ע שם ס"ק ג. קכ"ו מדר"מ מדיבורך שם (פשיעה לקהל). רמ"א ס"י שפ"ב שם (שיקל לרבים). רמ"א ס"י תבה שם (שמשכן רבים). קכ"ז רמ"א שם.	קכ"ח מהר"ט שם. רמ"א שם ושם. קכ"ט רמ"א ס"י שפ"ב שם. קל דרכי משה ס"י שפ"ב ס"ג, בשם מהר"ם מריבורק שם. קל"א גיטין פ"ה, ב (בבבלי). תוס' שם ד"ה כמילתא (א"פ בארץ ישראל). מור ס"י א. לביש שם ס"א. קל"ב ב"ק פ"ד, ב. רמב"ם הל' סנהדרין פ"ה הל' מור וש"ע ס"י א ס"א. קל"ג משנה סנהדרין ב, א. גיטין פ"ה, ב. רמב"ם שם ה"ה (גולות וחבלות והדינו הקטן שבו. ראה רמב"ם וכסף משנה שם הל"ג). קל"ד ראה ב"ק צ"א, א. סמ"ע שם ס"ק כב. רמ"א ס"י תב סל"ח בשם ב"י מוס"י א, בדעת מרדכי ב"ט רמז ס"י שו. קל"ה משנה סנהדרין שם. רמ"א ס"י תב סל"ח. קל"ו ר"ף ב"ק (ל, ב) בשם הגאונים. רמב"ם שם הל"ג. מור וש"ע ס"י א ס"ה. קל"ז רא"ש ב"ק פ"ח ס"י מו, ופזר ס"י א, בשם רב שרירא גאון. ש"ע שם ס"ג. קל"ח ראה גם לעיל ס"ג. א"ח ס"י תרו ס"א. קל"ט מדר"מ גיטין רמז שפ"ד, בשם ר"י מאימור"א. סמ"ע ס"י א ס"ק ב.
---	---

הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם קלמ

פרצת הדרור כפי צורך השעה ^{קט} לקנות ממון או להכרותו ^{קס} אם אין לו ממון ^{קכ} וכן העובר על אחת מכל העבירות שבין אדם למקום ^{קכ} אף על פי שבטלו דיני נפשות ומלקות ^{קכ} יש לטובי העיר ^{קכ} רשות לעשות כפי ראות עיניהם במלקות ^{קכ} או בממון ^{קכ} או בכוונות ^{קכ} (וכל צבור במקומו הם כנאונים ונשיאים לכל ישראל שיש להם רשות להפקיד ממון כפי ראות עיניהם ^{קכ} הכל לפי החומא ולפי התמא ולפי הענין לגדור פרצת הדרור כפי צורך השעה לפי שמטובי העיר (שהוכירו ונתמנו מדעת רוב הצבור ^{קכ} או על פי הגדול שהסכימו עליו רוב הצבור) הרי הם עומדים במקום כל הצבור ^{קכ} וכל צבור במקומו הם כנאונים ונשיאים לכל ישראל ^{קכ} שיש להם רשות להפקיד ממון ^{קכ} כפי ראות עיניהם שהפקיד בית דין הפקר ^{קכ} אם הוא בית דין הגדול שאין כמותו ^{קכ} וכן יש להם רשות לענוש עונש הגוף שאינו כתוב בתורה כמו שכתוב בעזרא ^{קכ} ואכה מהם אנשים ואמרמם ונ' אף כל צבור וצבור במקומו כן ^{קכ}!

מזו וכל זה לצורך השעה לגדור פרצת הדרור כשהדרור פרוץ ^{קכ} וכן אם החומא הוא פרוץ ^{קכ} יש לענוש קצת יותר מעונש הראוי לו על פי התורה ^{קכ} אף על פי שאין הדרור פרוץ ולא כל כך כמו שעונשים לגדור פרצת הדרור אבל אם אין הדרור פרוץ ולא החומא פרוץ אלא שחמא דרך מקרה אין רשות לטובי העיר לענוש כלל יותר מעונש הראוי לו על פי התורה שהוא נידוי או מכת מדרות אף אם עבר עבירה שחייב עליה מיתת בית דין ^{קכ} הואיל ולא נתנה לנו התורה רשות לדון עבשיו דיני נפשות ולא מלקות ולא קנסות ממון רק שהכמס תקנו לגדות או להכות מכת מדרות אבל לא עונשים אחרים. וגם באלו השנים יש חילוק פעמים שמגדירן ופעמים שמכין ^{קכ} וגם יש חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ ^{קכ} וגם יש חילוק בין העובר על דברי תורה (לעובר על דברי סופרים) ^{קכ} לעובר על המנהג ^{קכ} וגם יש עובר על דברי סופרים ופמור מעונש שאין האיסור אלא

רמז תפ (דטובי העיר כמו גדולי הדרור). רמ"א ב' ב (טובי העיר בבית דין הגדול).
קנ ראה רמב"ם שם הל"ו. שו"ת רשב"א ח"ב סי' שם. מור ורמ"א סי' ב.
קנד גיטין לו, ב.
קנה ראה מרדכי ב"ב שם. תרומת הרשן פסקים סי' רנג. פמ"ע סי' ב ס"ק א.
קנו נהמית יג, כה. מ"ק מו, א. רמב"ם שם הל"ח.
קנז שמטובי העיר הם כנאונים ונשיאים כ"ל.
קנח רמב"ם שם הל"ח. מור ורמ"א סי' ב.
קנט סמ"ע שם ס"ק ג ש"ד שם ס"ב. מומחרא ב"ק צו, ב (האי אינש גולתא עתיקא הוא ובעינא איקנסתא).
קס ישי"ש שם פ"ב סי' י.
קסא טור ורמ"א ריש סי' תכה, בשם רב נפרזתא גאון גדול כהמב"ם הל' רוצח פ"ב הל"ח.
קסב גיין לעיל ארוח סי' תצו ס"א"ב.
קסג ראה מ"ק יג, א (ת"ח ססרה אין מגדירן אתה בפריסתא). לעיל שם ס"ג (שתלמוד חכם אין מגדירן אלא מכוין).
קסד ב"ע"ל שם ס"ב (שם עבר על איסור הרבנן אין מגדירן אלא מכוין).
קסה ראה לעיל סי' תנג ס"ב.

קמ רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד הל' ב"ד. וראה לקמן סוף המניע לענין ב"ד הגדול. וסוף פמ"ו לענין ב"ד שנתמנה מדעת רוב הצבור). מור סי' ב (ב"ד). רמ"א שם (טובי העיר). וראה הל' מרות סמ"ד"ו (ראש הקהל). לעיל א"ח סי' שו ס"א.
קמא רמב"ם שם (להלקות כ"ו ולהרגו). מור ושו"ע סי' (שחט) ו' (בין מיתה בין מנוח בין כל דיני עונש). וראה גם לעיל הל' מרות שם (להכרות ולקמם).
קמב ראה רמ"א סוף"א. ב. גמירי יעקב באיורים ד"ה או להכות.
קמג ראה סנהדרין מג, א.
קמד מור סי' ב רמ"א סי' תבה ריש ס"א.
קמה דא"ש ב"ק פ"ב סי' ה. טור ושו"ע סי' ב.
קמו סנהדרין שם. רמב"ם שם. מור ושו"ע שם.
קמז מור ושו"ע שם.
קמח רמב"ם שם הל"ח. פמ"ע שם ס"ק ה. וראה לעיל הל' אונאה ס"ל.
קמט קמט זה נכפל מלהלן בסמוך.
קנ רא"ש שם. מור שם. פמ"ע שם ס"ק מ.
קנא ראה וירשלמי מגילה פ"ג הל'ב; שבנה טובי העיר ככל העיר.
קנב רמב"א בתשובה ח"א סי' תשפט (כנאונים לכל ישראל). והבא בפמ"ע שם ס"ק י. וראה מרדכי ב"ב

הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם

לכתחילה^{קסו} ובחבלות וחירופים יש חילוקים בין התחיל במריבה ללא התחיל^{קסז} ופעמים שאף שלא התחיל חייב^{קסח} וגם יש חירופים שחייב עליהם נדויו ויש שחייב עליהם מלקות ארבעים לזכרון צער בלבד ולבביו^{קסט} ויש שפמור לגמרי.

לפיכך כל מובי העיר שיש בהם קצת יראת שמים לא יקנסו שום אדם מישראל בשום קנס ועונש בלי שאלת בית דין שיוודו להם כדת ותהיה דעתם לשם שמים בלבד^{קע} ואל יהי קל בעניהם כבוד הבריות^{קעא} שהרי דוחה לא תעשה שבתורה^{קעב} ובפרט כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקים בתורת אמת^{קעג} והם כבני מלכים^{קעד} שירדו מנכסיהם^{קעה} ולא יפגעו בכבודם כי אם להוסיף כבוד המקום^{קעו}.

(ואם הבית דין שבעיר נתמנה מדעת רוב הצבור ידונו הם גם דיני קנסות ולא מובי העיר שאינם בקיאים בדיניהם כמותם).

וגם בעניני מסים שנמסרו למובי העיר צריכים לירד לדין עם כל יחיד התובעם לדין ולא בשביל שהמה הרבים יהיו גולמים^{קעז}:

וזו והבית דין שיעמידו מובי העיר צריכים^{קעח} לידע בהם שיש בכל אחד מהם שבעה דברים חכמה בתורה ענוה יראה שנאת ממון אפילו שלהם אהבת האמת אהבת הבריות להם בעלי שם טוב כמעשיהם^{קעט}.

וכל המעמיד דיין שאינו הגון הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה^{קפ} שנאמר^{קפא} לא תכירו פנים במשפטם כלומר לא תכיר פני האיש^{קפב} לאמר פלוני עשיר^{קפג} הוא או קרובי אושיבו בדין^{קפד} ואסור להעמיד עם הארץ על סמך שישאל כל דין להכנס^{קפה}.

וכל דיין שנתמנה בשביל כסף וזהב אסור לעמוד מפניו^{קפז} או לכבדו בשאר כבוד^{קפח} ולא עוד אלא שמצוה להקל בו ולולול בו^{קפח} שעליו דרשו חכמים^{קפח} אלוהי כסף ואלהי זהב לא תעשה^{קצ} שהם כעבודה וזה שמצוה לולול בה^{קצא}:

קסו עיין רבנו ירחם ותיב יתח' חז"ג (קפת, ג) הובא בסו"ב ב"ד טוף סי' קנ"ג בב"ד הבית (אסורין) דרבנן כגון אסור למלאות שחוק פיו, ולשמש מטרתו בשני קרבן, ולשון כיום יותר משתת מוס וכיו"ב, אין עליו לא מלקות ולא נדוי. וראה גם לעיל או"ח סי' רנ"א (לענין העונש מלאכה בע"ש ועונש מן המנחה למעלה).
קסז עיין מור וש"ע סי' תכנ"א (בהבלות) ורמ"א (בתרופים ובישום). וראה גם לעיל סי' ב, ובהל נזקי מנוח"י (שאין אדם נתפס על צערו).
קסח עיין יש"ש פ"ח ד"ב סי' מב ד"ה ואם אחד התחיל.
קסט יש"ש שם סי' מה.

קע רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד הל' מור וש"ע סי' ב.

קעא רמב"ם שם. מור סי' ב.

קעב ברבות י"ג, ב (לאו ולא תמור). רמב"ם שם (לא תעשה של דבריהם). וראה גם לעיל סי' שי"א סי' ב (מצות לא תעשה שבתורה, לא תמור שמצוה זו נצמית לשמוע לכל דברי מפרשים) ופי' א ס"ד (שאין כבוד הבריות דוחה את לא תעשה שבתורה אלא בשב ואל תעשה).
קעג רמב"ם שם.

קעד שבת ס"ג, א. וראה הק"י הלכות ד, כה, א.

קעה ראה ב"ק צ"א, א.

קעו רמב"ם שם. מור שם.

קעז אלא שהם נקראים מנוחקים. וראה רמ"א סי' ד וסמ"ע שם סי' ג.

קעח מובי העיר לידע בחביו הב"ד.

קעט רמב"ם הל' סנהדרין פ"ב הל' ז.

קפ רמב"ם שם פ"ג הל' מור וש"ע סי' ח ס"א.

קפא דברים א, יז. ספרי דברים פ"טק א' רמב"ם שם.

קפב סמ"ע שם סי' ב.

קפג מור"ש תנאים לדברים שם. סמ"ע שם.

קפד ספרי שם. רמב"ם שם. סמ"ע שם.

קפה רמ"א סי' ח ס"א. וראה גם סנהדרין ג, א.

קפו ירושלמי ביכורים פ"ג הל' רמב"ם שם הל' מור וש"ע סי' ח ס"א.

קפז ירושלמי שם (לקראו רבי).

קפח ירושלמי שם. רמב"ם שם. מור וש"ע שם.

קפט ירושלמי שם. רמב"ם שם הל' מור שם. לבוש שם סי' א.

קפז סמ"ע שם סי' ח.

קצ שבת כ, ב (לא תעשו לכם). סמ"ע שם.

קצא לבוש שם סוף סי' א (כמו האילני כסף ואילני זהב).

קצב סמ"ע שם סי' ה (דמואי דעובדי כוכבים). וראה

סנהדרין סג, ב (ליצנות דעבודת כוכבים שריא).